

LEGENDY A SKUTEČNOST NA SKALCE

Hronov, Litomyšl, Jiráskovy Skály poblíž Teplic nad Metují a naše Skalka — čtyřlístek šťastných českých míst, k nim se jméno Mistra české historické prosy samo připojilo jako neodmyslitelný přívlastek. I když pamatujeme, že Jiráskovy Skály jsou po pravdě odlehlou, ba nesnadno přístupnou samotou, Skalka je ze všech nejmenší, neboť ani samostatnou obec netvoří, spokojuje se údělem části vsi Podbřezí, jež — jak míní Fiesar¹⁾ — slulo původně Pobřezí. Rádi tomuto zdůraznění poříčí Zlatého potoka věříme, neboť byl to zvlášť vtipný causeur,²⁾ kdo v neutuchajícím šumu této průzračné a malebné bystřiny postřehl hlas genia loci, a nám věru stojí za citací a uznalý souhlas jeho rozjímání — „Kdyby nic jiného, tedy volba tohoto místa musela by být výmluvným svědectvím zjemnělého krasocitu, který v autoru Temna nepřehlušil bojovník. Lahodného doteku ticha, žijícího jen melodickým šplounáním Zlatého potoka pod Skalkou, užil bard doby temna, vyvolený k burčujícím poslání revolučnímu za války, za podklad k rozvinutí obrazu, v kterém se podle jednoho interpreta Jiráskova románu náš národ octl mezi dvěma cizími světy myšlenkovými a citovými, mezi jižním fanatickým žářem a severním rozumářským mrazem.“

Až do chvíle, pokud se na stránkách Zlaté Prahy nezjevilo Temno dychtivému zraku čtenáře, žila Skalka se svými nevšedními památkami i přírodním půvabem celkem nepovšimnuta. Za svědka náhle zrozeného zájmu volám osobnost, jež skaleckému osamění věnovala padesát sedm let svého tichého života a sžila se s ním tak úzce, že se jí posléze dostalo pocty čestného občanství Podbřezí. Poslední zámecký kaplan P. Pavel Rozínek, tenkrát již vetchý, na jedno oko slepý, pětasedmdesátiletý stařec,³⁾ takto vítal za první světové války návštěvníky zámku — „A vy jste četli pana Jiráska Temno? Inu, ano, bylo tu už mnoho pánů, paní i slečinek, dřív málokdo, ale teď často, to ten spis pana Jiráska.“⁴⁾

Praví se, že poslední skalecký „fundatista“, jak zdejší zámeckým kaplanům ostatní duchovní říkali, zanechal po sobě, když 26. ledna 1923 na Skalce zesnul, rukopis o minulosti sobě svěřené kaple a úřadu. Legenda

anebo skutečnost? Víme toliko, že se po této práci úsilovně a marně pátralo. Byla-li ztracena, pokusme se ji nahradit.

Nadace zámeckých kaplanů na Skalce je nejen typickým produktem právě oné doby, kterou „pan Jirásek“ podrobil v Temnu tak britké kritice, navíc děkuje za svůj zrod oněm postavám, které z románu výborně známe. Svědčí o autorově jasnozřivém tušení, jestliže nám tehdejšího majitele rytířského statku Skalky, Antonína Josefa Mladotu ze Solopisk, a jeho choť Barboru Františku, hraběnkou z Goltzů, vykreslil jako příznačné představitele malé barokní šlechty, zcela poplatné bigotní kultuře oněch časů. Oba manželé to dokázali ihned, sotva nákladnou přestavbu skaleckého zámku v letech 1736 až 1739 dokončili. Opatřivše ji prostornou a slohově čistou kaplí, zasvěcenou přirozeně módnímu světu oné éry, považovali za samozřejmou povinnost zabezpečit v ní natrvalo plynulou bohoslužbu. Vždyť už 18. listopadu 1739 vymohli pro ni od královéhradeckého biskupa licenciam benedicensi.⁵⁾

Dosavadní stav se ovšem musel jevit barokním nárokům nedostatečný a nedůstojný. Ani stará tvrz, jež přestavbou padla, nepostrádala totiž v jedné ze svých mnoha jizeb skrovnou kaplí, vybavenou dokonce paramenty, ke mši potřebnými. Upozorňuje na to výslovně dílčí cedule z roku 1670⁶⁾ a dotvrzují to i některé cenné rituální památky ještě z dob pánů Vostrovských, jež byly na Skalce do nedávných dnů chovány.⁷⁾ Ovšem vlastní duchovní správu mít nemohla — na to nevelký vladycký stateček nevynášel — obhospodařovala ji tedy nepochybně a jen zcela příležitostně fara v Bílém Újezdě. To se nyní mělo změnit a patrně nikoliv jen proto, že nově zbudovaná kaple výstavností k tomu vybízela. Jestliže se nemýlíme, padla tu na váhu i dvojice okolností dalších. Především se u paty zámeckého ostrohu každým dnem množilo židovské ghetto, jež mohlo by vyrůst — podle tehdejších názorů ovšem — bez soustavného církevního dohledu v náboženské nebezpečí, jednak Antonín Josef patrně správně předvídal, že jeho pozemské pouti je namále a pospíchal podplatit vydatně nebeského klíčníka. Vskutku zemřel na Skalce již dne 6. listopadu 1748.⁸⁾

Vzdálen tedy od prahu věčnosti pouhý týden, podepsal dne 31. října se svou choť nadační listinu, kterou povolal na skalecký zámek „misionariuse“, samozřejmě z řádu tehdy hýčkaného Továryšstva Ježíšova, a zajistil pro něho i jeho nástupce fundací 6.000 zlatých rýnských. Provincional jezuitů pozornost tu dne 16. prosince téhož roku, kdy Mladota byl už neobžtíkem, blahosklonně přijal a o devět dní později potvrdila ji i královéhradecká konsiztoř.

Byla to prebenda nad jiné pohodlná a alespoň zpočátku rozhodně ne skoupá, leč postupným chátráním měny stále a znatelněji hubla. Porovnáme-li podle rozpisu z roku 1844⁹⁾ kaplanovo roční služné 300 zlatých

s platy současných vrchnostenských úředníků, shledáme, že mu chybělo 100 zlatých do příjmu panského lesního a o tutéž částku bral více než pouhý lesní adjunkt či zámecký písař. Skalecký hospodářský správce, který se 60 zlatými „Fleischgeldu“ si ročně přišel na 1.310 zlatých, trčel nad ním jako hotový finanční velmož! A to všichni měli navíc smluvně zajištěny tučné deputáty, které se u našeho fundatisty smršly na pouhé 3 mírky pšenice, 8 mírek žita, 3 mírky ječmene a 1 mírku ovsa, o což musel — jak je výslovně podotknuto — každoročně žádat, neboť to byla od roku 1825 dávka dobrovolná. Z těže panské milosti bez opory v listinném závazku mu posílali vždy o svatém Janu Nepomuckém 2 vědra piva a stejně darem dostával na otop tři sáhy měkkého dříví. V tom si nestál o mnoho lépe než ubožák učitel, na nějž vrchnost pamatovala mimo ročních 3 zlatých 2 a půl vědry piva a 3 sáhy dříví za to, že pro zámeckou kapli pekl hostie. Pro zpestření dodejme, že natahování hodin na cibulovité vízce zámku se odměňovalo 1,8 mírkami obilí ročně.

Namítnete, že ovečky jistě svého pastýře hladem strádat nenechali, ale ouha, i zde to vážne! Obec je chudá, hemží se židy a fara v Bílém Újezdě skoupá. Listujeme-li matrikami, trpce nám žalují, jak žárlivě si páni faráři i kaplani střežili ony církevní úkony, z nichž kynul štolový poplatek, a skalecké svatyňce ani křest, nadtož svatbu nebo pohřeb nepopustili. Tamní „pan bratr“ se jim hodil jedině, aby k úspoře jejich štrapáci za ně na Skalce zaopatřoval. A to, poctivec, dělal do roztrhání.

Táž kontrola matrikami nám odkryla, že soupis a posloupnost zámeckých kněží, jak ji z obecní pamětní knihy¹⁰⁾ převzal Flesar,¹¹⁾ je časově notně nepřesná. Začátky, pravda, nejsou jasné a neodvažujeme se tvrdit, že řadu zahajuje Václav Antonín Pokorný, rodák z Jičína, který prý na Skalce žil už od počátku XVIII. století. V roce 1758 nastoupil Jan Navrátil, kterého 1774 vystřídal Josef Kegler a 1777 Jakub Finger. Doktor filosofie a učený exjezuita Václav Záhorský¹²⁾ se v matrikách nachází už roku 1784 a setrvává až do nového věku, kdy na jeho místo přichází Václav Blodík, po šesti letech ustupující Antonínu Vokurkovi. Ten se na Skalce 11. října 1819 rozžehnal s životem a fundaci uvolnil Josefu Ražkovi. Též Jan Novák, o němž jsme našli prvou zmínku pod datem 1824, zesnul roku 1856 v zámecké kaplance a jeho úřad ihned zdědil František Černoهورský. V roce 1861 se kaple ujímá Josef Brouk a po šestiletém působení je předává nejvěrnějšímu a nejvytrvalejšímu ze všech, našemu Pavlu Rozínkovi, o němž lze říci, že jí v hodnosti papežského komořího a konzistorního rady dosloužil, neboť po jeho skonu houževnaté úsilí obce o jmenování nástupce neuspělo.

Že ke kaplanově deputátu příslušel na zámku byt, je samořejmé, ale běda, ani těch dvou světniček, přidělených mu v přízemí, si pohodlně užít nemohl. Zpropadený stavitel, který na sakristii docela zapomněl, je vinen, že se mezi paramenty sotva místo pro lůžko našlo, a druhou místnost ob-

sadily strážkyně domácího krbu, prosaičtěji řečeno, kuchyňských kamen.¹³⁾

Když už se tak nešetrně probíráme kaplanovou kapsou, nepřehlédněme hubený pramének z vyučování náboženství na zdejší škole,¹⁴⁾ pokud se ovšem po roce 1793 vymanila z primitivních plenek, do nichž ji doslova diletantsky balili plných třicet let.¹⁵⁾ A připomenuvše si, že vrchnostenské knihy řadí důsledně odměny učitelům do rubriky „almužny“,¹⁶⁾ máme o vdatnosti tohoto přítoku nevalné mínění, pokud v tom XIX. století neudělalo pořádek. Leč i tak zříme skalecké duchovní na nejnižší příčce církevní hierarchie a prázdnota jejich honosných titulů patrně odpovídala vakuu jejich tobolk. Kde Pavel Rozínek našetřil na vybudování pomníčku křížové cesty ve Studánce vědí boží. Zato v bezstarostnější pohodě žít nemohl. Mimo každodenní mši, nedělní kázání, školní děcka a dobrovolné zaopatřování tížila ho jen dlouhá chvíle.

Nad jeho katafalkem se v kapli rozhostil soumrak, který na podzim 1959, kdy se tu naposled rozlehl otčenáš, zhoustl v amen definitivní. Stavební dispozice s miniaturní oratoří, do níž se vcházelo chodbou v prvním poschodí, je však úzkostlivě šetřena.

Prologem Temna je korunovace Karla VI., epilogem svatořečení Jana Nepomuckého čili děj je ohraničen lety 1723 a 1729. Řekli jsme však, že skalecký zámek byl přebudován v dnešní vzhled mezi roky 1737 až 1739, tedy právě o desetiletí později. Jevišťem románu není tedy roztomilá barokní budova, jež s pozdějším drobným, zato půvabným glorietem nyní trůní na opukové výspě, nýbrž prastará vladycká tvrz gotických základů, na něž bůhví kdo — možná ještě Vostrovští, možná první Mladotové — přičlenili několik renesančních prvků, aniž porušili základní povahu opevněného zemanského sídla, existenčně závislého na přilehlém a rozlehlém hospodářském dvoře.

Jak vyhlížela tato nad jiné významná kulisa Temna?

Ach, těžká, přetěžká otázka, na níž ztroskotaly hlavy jinší, ba sám hronovský bard i jeho věrný ilustrátor! Jirásek, jindy tolik popisný, se uskrovnil na čtyřřádkovou básnickou licenci¹⁷⁾ a Adolf Kašpar se zahleděl na dvorské motivy tak upřeně, že se k zámečku ani neohlédl. Patrně oba neměli tušení, že předloha existuje.

Existuje! To je nadsázka, třebaš dr. Josef Dostál¹⁸⁾ objevil v deskách zemských tak minuciózní popis staré tvrze z roku 1670, že snad Hradčany té doby nejsou nikde do tak malicherných detailů vyplány. Dozvíte se dokonce, zda vrátka do toho či onoho sklepa jsou dřevěná anebo železná. Katastrofou a groteskou však je, že právě v této písařské pedanterii, rozvlekle pitvající i nejzanedbatelnější maličkost, zcela beznadějně utonul celek. Lehce sečtete všechny holubníky, ale zda tvrz měla věž, hradbu, parkán či příkop se nedopídíte. Čtete ty nudné řádky donekonečna, bičujete

fantazii div se vám hlava nerozskočí, nic, ani mlhavý obrys vám v představě nevyvstane.

Matou i ostatní pomůcky. Flesar při zmínce o přestavbě z let 1737—1739 dodává: „Stará tvrz sloužila na to za sýpku až do roku 1835, kdy byla sbourána.“ Nesmíme to číst doslova, míněny jsou nepochybně jen zbytky původní stavby a vskutku na Kermerově plánu zámku a okolí z roku 1758¹⁹⁾ jsou jasně zakresleny i vyznačeny „die jetzigen alten höltzernen Gebäude welche künftig cassiret werden“, leč ty, navazující téměř na tak zvanou Machovcovu myslivnu, se nacházely v severovýchodním cípu dnešního parčíku, čili na zcela opáčné straně, kam starou tvrz umísťuje archeologický průzkum (nejjižnější strmá výspa ostrohu).²⁰⁾ A tak ze všech těchto záhad a rozporů víme bezpečně toliko, že dávné sídlo Vostrovských a prvních Mladotů bylo vybudováno dílem z kamene a cihel, dílem ze dřeva, kdežto sousední dvůr byl dřevěný úplně.

Tápeme tedy ve tmě a ta je živnou půdou legend. I vyrostly dokonce dvě.

Otcem prvé je kulaté razítko obce Podbřezí Skalka, jak hlásají neohrabané latinské majuskule na obvodu, neumělý výrobek, tvarem liter i charakterností provedení ukazující na malou venkovskou dílnu z druhého čtvrtletí minulého století. Technika velmi blízká poutovým písničkám je nejzjevnější ve středním obraze, představujícím hradní věž s přilehlým palácem a samostatnou, nápadně výstavnou kaplí.²¹⁾ A právě ta legendu, tvrdící, že v razítku je uchována podoba staré tvrze, z kořene vyvrací, neboť v popisu tvrze z roku 1670²²⁾ čteme jasně — „Nad těmi sklepy je světnice jedna, slove škola, pod ní kaple se všim k ní příslušenstvím...“

Za kapli tedy rytířskému sídlu sloužila pouhá jedna jizba, stavebaž v celek začleněná a ležící pod místností, kde mladotovští preceptor²³⁾ vtloukali zemanským dětem do hlavy abecedu.

Za Colloredů Skalka na rážích ustláno neměla. Když po půl století je výnos dvora neuspokojoval, propachtovali jej i se zámečkem, který tak v očích nových uživatelů nadobro ztratil hodnotu historické památky. Je zaznamenáno, že na ladném dvouramenném schodišti se štípalc dříví a kolem strašila skládka veteše²⁴⁾. Teprve v pozemkové reformě z let dvacátých kmitla pustnoucím zdím naděje na obrodu, když se noví vlastníci²⁵⁾ odhodlali k nejnáléhavějším opravám. A tehdy se v rohovém pokoji jihozápadního cípu zámeckého poschodí objevila rokoková malba z údobí po roce 1750. Ne, prazádné umělecké dílo, leč upřít půvab jejím bohatým modrým arabeskám, bizarně rámujícím orientální motivy, bylo by přece neuznalé. Širokou dolní lemovku zpestřují převážně obdélníkové kvadrátai výplně s fantasticky krajinnými náměty, jejichž význam, na prvý pohled zcela záhadný, vyřešila kterási bystrá hlava spíše vtipně, než věrohodně. V symbolickém ztvárnění se tu prý střídají jednak tragické události, jednak domény mladotovské historie. Se non è vero, è ben trovato a tak se tu zčásti z modré kresby, zčásti z naší dobré vůle vynořuje kolébka rodu Vtělno Ji-

zerní,²⁶⁾ nedaleká a dávno již ztracená Lhota, dolejší Šubartovský dvoreček, ba dokonce i smutný pobělohorský výjev, jak Jiřík Mladota²⁷⁾ odchází do exilu.

Nuže, nejsme-li obětí klamu, pak tu nutně najdeme i Skalku!

Ano, nechybí zde, i když se před námi škádlivě schovala za okenní záclonu. Doslova. Příkrčila se v hlubokém výklenku pravého okna po levé ruce a připravila nám překvapení dokonalé, neboť historikově představě „Tento starý zámek stál na nejjižnější strmé výspě ostrohu, byl pravděpodobně značně členitou stavbou s palácem a dvěma věžemi...“²⁸⁾ je dlužna pramálo. Toť se rozumí, že nesouhlasí kopcovité pozadí a že v široké řece na úpatí hrádku nepoznáváme úzké koryto Zlatého potoka, ale příkrře sráznou skálu s palácem, dvěma věžemi sevřeným, máme před očima nad slunce jasněji. Zaráží pouze jediné — proč byl Skalce, tehdy sídla a jedinému statku zdejší mladotovské větve, vyhrazen právě nejzastrčenější a nejsnáze přehlédnutelný kout? Snad skromnost hostitele? Poněkud slabý argument.

Jestliže nebloudíme po příliš odvážné stezce fantazie, pak si připomeňme, že v čase vzniku této malby přežíval ještě vzhled staré tvrze v živé vzpomínce přemnohých místních pamětníků, jež patrně vedla malířova ruku. Přesto nežádejme historickou věrnost tam, kde prý se jedná o pouhý symbol, a konečně i náznak zašlé skutečnosti je nám přijatelnější, než hrubý obraz obecního razítka, který se patrně docela bezmocně pokoušel zachytit svůj současný stav, v němž ovšem věžatá kaple mimořádně výraznou a nápadnou složkou je.

Nejstarší matrika fary v Bílém Újezdě²⁹⁾ chová nad jiné zajímavý, kdekoliv jinde sotva se opakující zápis. Pod datem 31. ledna 1672 je bez udání jména a pohlaví zaznamenáno na Skalce narození děvčka, jehož rodiče jsou tamní vládnoucí páni, urození manželé Jan (Jiří) Mladota a Johana Františka (ze Sloupna). Tato kusost je vysvětlena poznámkou k popukání — „pán nedal zapsati, že není sedlák“! Vida zpupného zemánka, kterému by korunka spadla, kdyby se jeho harant octl na téže stránce s chámskými dětmi! Mýlí se však, jestliže se domnívá, že si k té šarádě nenajdeme klíč. Není těžké si z jiné matriční knihy³⁰⁾ zjistit, které z dětí jmenovaných rodičů zemřelo na Skalce dne 6. listopadu 1748 ve stáří 77 let, a poté jednoduchým odpočtem dojít k neklamnému závěru, že onomu bezejmenému nemluvněti z ledna 1672 se po 240 letech dostalo cti, aby jím počínalo jedno z nejmohutnějších slovesných děl, jež stvořil český duch. Vzpomínáte přece — „Antonín Josef Mladota ze Solopisk, pán na Skalce, měl na slavný vjezd Karla VI. do Prahy v červnu roku 1723 trvalou památku...“ Víme nyní bezpečně, kdy a kde tento „urozený a statečný rytíř“, jak měl právo se titulovat, spatřil světlo světa.

Vnucuje se nám toto srovnání:

Ačkoliv tedy Antonína Josefa kladli do kolébky i do rakve na Skalce, nedochovala se jediná zmínka, že by k rodišti přilnul a déle v něm pobýval. Spíše je přehlížel.³¹⁾ Přisvědčujeme Jiráskovi, který v něm vidí člena drobné šlechty, převážně úřednické a důstojnické, jenž však dychtí po vyšším formátu, a proto se ochotně aklimatizuje v pražské rezidenci hrabat z Goltzů, domově své urozenější choti. Rádi připouštíme, že nikoliv on, ale tato dáma velkého světa prosadila představu staré tvrze, kterou pohrdala, v zámeček „à la mode“, jak napovídá XVII. kapitola Temna. S románem se rozcházíme jen potud, že častěji, než v Praze, setkáváme Antonína Josefa v ulicích Hradce Králové, kde mu vše s uctívou poklonou ustupuje z cesty a je zván i ke stolu samého biskupa, poněvadž tam dlouhou dobu zastává vysoký úřad krajského hejtmana.

Naproti tomu jeho nástupce skaleckým rodákem nebyl, ale jakmile ho náhodné dědictví do hebké idyly orlického předhoří zaválo, usídlil se tam trvale a očividně s vřelou přichylností. A ačkoliv mu císařským majestátem z 26. června 1761 bylo dovoleno podepisovat se ještě honosněji „urozený a statečný Jan Nepomuk Mladota, Svaté říše římské svobodný pán ze Solopisk“, nese rysy podstatně lidovější, ba zdá se, že si vůči hrstce poddaných — přibližně 680 duší a z toho necelá čtvrtina Židů³²⁾ — libuje v scusedském postoji. Jistě všechny do jednoho zná a žádného nenechá na holíčkách, požádá-li o menší půjčku.³³⁾ Nerozlišoval křesťan nekřesťan, a když žid Joachim Löbl přejímal po tátovi Šimonovi po čertech zadluženou vinopalnu, ochotně mu 150 zlatými do začátků vypomohl.³⁴⁾ To nejlidumilnější však, co na žádném jiném panství nemá obdoby, učinil zřejmě anonymně, ale my — ex ungue leonem — naráz poznáváme jeho dobré srdce, čteme-li,³⁵⁾ že byl na Skalce založen „jistým Mladotou“ fond 5.214,58 zlatých vídeňské měny, z jehož úroků se hradily daně poddaných, aby dopláceli jen zbytek, na nějž se nedostalo.

Prý měl rád děti a snad se mu zželelo vidět je, jak bez školy rostou jako dříví v lese, když přiměl svého sládka Jana Feltzmana,³⁶⁾ aby jim aspoň slabikování vcepoval. A jestliže se ves i dnes může chlubit třemi vkusnými votivními skulpturami — z nichž Immaculata je opravdu zdařilá — připišme to k dobru jeho éře. Baroko tedy přežívalo i v něm, leč zvláčnělo natolik, že bez odporu ustoupilo rokokovému pastorale zámeckého modrého salonku. A tu se nám ozve pazvuk rozporu, právě opačný, než jaký jsme zaslechli při smrti Antonína Josefa, když onen z Mladotů, který jediný ocenil a zamiloval si bukolický poklid Skalky, umírá 27. října 1798 v Praze³⁷⁾ a musí být k Zlatému potoku převezen, aby 1. listopadu spočinul při kostele v Bílém Újezdě.

Měl se svým předchůdcem společně pouze to, že oba odešli bez přímých potomků,³⁸⁾ zjev, který se i v jiných parentelách vyskytoval mezi Mladoty nápadně často.

Jan Nepomucký odkázal tedy skalecké zboží synovci Vojtěchu, synu svého staršího bratra Josefa, zvěčnělého o 12 let dříve.

Byl to dvacetiletý³⁹⁾ chlapec, který dosud neměl se Skalkou nic společného, ba zdá se, že se vyznal lépe ve vídeňských kavárnách než pražských. Jeho četní příbuzní nosili třpytnou uniformu vysokých důstojníků.

Divíme se tedy, že se velkoměstský mládenec nedovedl nadchnout pro sedlačení na celkem nevalně výnosném pohorském statečku, kde lišky dávají dobrou noc? A že ho víc přitahovalo 70.000 zlatých,⁴⁰⁾ které mu mimo 400 zlatých klíčného nabídl kníže František Gundakr Colloredo-Mansfeld? A tak se Vojtěch Mladota netrápil se zapadlou Skalkou déle půl druhého roku a s chutí v březnu 1800 shrábl kupní cenu, čímž prastarý rytířský stateček, který si dovedl obhájit svou svébytnost i proti pobělohorským konfiskacím, splynul s nepřehlednými latifundiemi opočenského velmože.

Nic by nebylo přirozenějšího a logičtějšího, kdyby — kdyby — se o 123 roků později, přesně řečeno, dne 15. května 1923⁴¹⁾ nestrhl na skaleckém zámečku náramný poprask, až se půl vsi sběhlo okounět druhé okno na jihovýchodním nároží budovy.

Co se tam zjevilo?

Od nepaměti bylo toto slepé okno zabeďněno pevnou žaluzií, která by se sotva do skonání světa pohnula, kdyby se zámek právě neopravoval. A jen se rozletěla, vykoukla zevnitř rozkošná hlavička mladé dámy, která hýčká-jíc psíka, se vyklání pod malovanými okenními rámy. I když malířův štětec nejvzletnější právě nebyl, jakous takous iluzi přece jen vykouztil, ba dokonce na šatě krasavice naznačil panskou módu z konce XVIII. století.

Kdo to je? A jak se tam vzala?

A romantika si vykasala rukávy. Slyšte: poslední Mladota proto tak bleskově zapadl v naší historii, protože se mu Skalka stala místem tragickým. Jeho sotva rozkvetlé dcerušce vypadl při hraní v tomto okně z náruče psík, naklonila se za ním, ztratila rovnováhu a našla smrt tam dole v hrůzně hloubce srázu a řečiště Zlatého potoka. Zdrčený otec dal zrádné okno zazdít, na jeho ploše zvěčnit osudný okamžik a Skalku, žalem mu zhořklou, prodal.

Úžasné, jak se hravě zplodí historie! Už příští rok byl příběh zbrusu nové Mladotovny předložen veřejnosti ve dvou člancích⁴²⁾ jako dějinná skutečnost, dokonce datem upřesněná. Stalo se prý v květnu 1799. A odtud šla pověst i tiskem dál.⁴³⁾ Čile se připojila i beletrie, aby se mimo užitečnou povídku pro mládež⁴⁴⁾ roztesknila ve dvou⁴⁵⁾ slzotvorných románech nešťastné lásky, zajímavých jen tím, jak se náhodný pád přiblíží k sebevraždě, malá Terezka dospěje ve vášnivou Helenku a její hoch se z myslivecké kamizoly vyzuje v běličce. Zkrátka nablábolila toho legenda tolik, že je na čase strhnout jí závoj.

Mohli bychom se prostě zeptat, jak Vojtěch Mladota přišel v jednadvaceti letech k dceři, zřejmě už dětským střežičkám odrostlé, ale dejme

raději slovo matrikám. Duchovní v Bílém Újezdě, vždycky vůči skaleckému panstvu vzorně pozorní, zaznamenávali přesně i výrazně každou jeho rodnou událost a to i tehdy, když k tomu úředně povinni nebyli. Neprominuli si zapsat skon Jana Nepomuka, ačkoliv zesnul daleko mimo jejich kolaturu v Praze. A neobtěžovalo je připojit dodatek, vysvětlující, že došlo k úmrtí za mimořádných okolností. Když v roce 1680 skonala náhle u bratra ve Lhotě třináctiletý František Jindřich Mladota, dovíme se, že byl pokousán vzteklým psem.

Pitvejte tedy matriku široko kolem května 1799 od písmene k písmeni, o žádné mladé Mladotově, o žádné tragedii na Skalce se nedočtete, ačkoliv by bylo farářovou povinností zvěčnit ji, kdyby se v jeho farnosti skutečně udála. A opomenutí u šlechtičny a osudu tak otřesném připustit nesmíme.

Vznik obrazu možno vyložit myšlenkou velmi pravděpodobnou. Slepých oken, maskovaných malbou, budící iluze skutečnosti, je na zámku více. Proč by si malíř na jednom z nich nedovolil hříčku s vyhlížející dámou?

Závěr — krasavice Tereška či Helenka Mladotovna se sice skvěle vyjímá na stránkách dívčích románek, ale z historie jí musíme dát negalantní a nelítostný výhost.

Židovský hřbitov není dosud na českém venkově vzácností, nicméně blíží se čas, kdy se jí stane. Už nacisté nejeden rozvrátili, přesto jich přežilo léta zloby tolik, že se jejich počet⁴⁶⁾ stal pro památkovou péči neúnosný. A tak se výhledový plán nerad smířil s nutností zachovat pro budoucnost pouze to historicky nejcennější a zbytek ponechat osudu. Kriteria pro rozdělení do tří kategorií byla zatím stanovena ryze chronologicky, rozhodná jsou tedy data nejstarších dochovaných náhrobků, při čemž záchrana je zaručena toliko skupině první. Šťastný los vyvolenců připadne tak jen hrstce, neboť jen málokterý hřbitov je schopen obstát v tvrdé podmínce, že některé jeho kameny byly tesány před rokem 1620.

Široké údobí 1620 až 1800 obsadila kategorie druhá, očividně nejpočetnější. Místo jistoty slibuje toliko vratkou naději, zcela závislou na individuálním výběru při hodně hustém sítu. Proklouzne jím náš hřbitůvek na Skalce či skončí dole v odpadu?

Škoda, že si odpověď nepřečteme na kovovém štítku, připevněném na pravém pilíři vrátek. Práví doslova „Židovský hřbitov XVII. století“. Souhlasně míní i Hnatowicz⁴⁷⁾, ba dokonce — což překvapuje — i dr. Wagner,⁴⁸⁾ kdežto opatrnější Flesar se nevyjadřuje. A Alois Jirásek, pro nějž byl tento problém toliko okrajový, se nepochybně do důkladnějšího studia neponořil, posloužil si obecným míněním. Temno nás totiž provádí hřbitůvkem, jak vyhlížel na jaře roku 1725,⁴⁹⁾ kdy tam trčelo „několik kolmo postavených desk kamenných“, z nichž jeden byl opředen pověstí o lakotném Feiwl

Árónovi, který tu při měsíčním svitu přepočítává naskrblené zlatáky. Taková báň však nevyvrře přes noc, je produktem časového odstupu, odkazujícího nás hlouběji zpět, nejméně na počátek běžícího století.

Jenže tenkrát se chýlila stráž Paseka ke korytu Zlatého potoka ještě volně, aniž se jí pískovcové náhrobky s opukovou zídkou a ponurou márnici stáveily v cestu. Ač se nezachovala žádná listina, kdy a jak bylo toto pole mrtvých založeno, pokusme se to odvodit z bezpečného dokladu⁵⁹⁾ o příchodu židů na Skalku.

Jejich prvé tři rodiny se uchytily pod skaleckou tvrzí sice ještě v XVII. století, leč na samém jeho sklonku, přesně řečeno, v roce 1698. Přivedly s sebou malé děti, byli to tedy přistěhovanci mladí, nezatížení dosud starostmi o poslední věci člověka. Proč by měl myslet na smrt právě ten, kdo spouští kvety, aby si vybudoval novou existenci? Na prahu nového věku čítalo dvouleté skalecké ghetto všeho všudy 12 dospělých, kterým jistě postačilo vědomí, že jejich souvěrci v blízoučké Dobrušce už 25 let⁶¹⁾ pochovávají na vlastním hřbitově, odkud jistě nevykáží souseda ze Skalky, kdyby ho z dopuštění Hospodinova navštívil anděl smrti.

I když máme důvodné podezření, že židovský příliv na mladotovské panstvíčko byl podstatně silnější, než jej zachycují úřední záznamy, není pravděpodobné, že skalecké židovstvo pocítilo naléhavěji potřebu vlastního pohřebiště před uplynutím čtvrt století svého pobytu v novém prostředí. Necht' nyní promluví kameny, usuzujeme-li správně! Kvadrátní náhrobek, typický pro dobu starší, nenajdeme na našem hřbitůvku ani jediný, zato barokních tvarů se nám staví před oči dost a dost. Hledejme v jejich hebrejských epitafech nejzazší datum zpět! Tu je: 25. kislev roku 486 malého počtu, což odpovídá 21. listopadu 1725.

Jaká náhoda! Je to týž rok, v němž nás Temnem uvedl do tohoto zátiší smrti Alois Jirásek!

Bylo by však pohodlné a příliš nepřesné, kdybychom si nyní spokojeně zamnuli dlaně a považovali hádanku za vyřešenou. Ne. Procházejte mezi náhrobky opatrně, neboť snadno se vám může přihodit, že zakopnete o památník, jen nízkým obloučkem svého vrcholu vyčnívající nad půdu, která jej téměř celý pohltila. Mějme na paměti ten zjev a počítejme, že naše oči nemohou zaregistrovat ony kameny, kterým sypký základ dovolil propadnout se dolů k rakvím svých nebožtíků. Můžeme tedy tušit, zda se nám tam neukryl letopočet ještě starší? Anebo nezpráchnivěl? Setva by však posunul náš výhled podstatně dál a neunáhlíme se, jestliže legendu na vstupní tabulce opravíme na počátek třetího desetiletí XVIII. věku.

Tváří v tvář projektu památkové péče není to zjištění příjemné a přeče se nelekáme. Chronologické kritérium nemůže a nesmí být slepě vylučné. Neboť i když se úzkostlivě bráníme, aby nás neošálil cit, odvažujeme se tvrdit, že není na českém venkově židovského hřbitova, který by směl se skaleckým soutěžit malebností polohy a přitažlivostí literárních reminis-

cenci. Čtyři tóny výjimečné působivosti se tu slily v strhující akord přírodní krásy: snivé lesní údolí, jará horská bystřina, ryčně rozhláhlený splav a v sebe stulené, roztodivně vrávorající hebrejské kameny, jejichž cizokrajnost si svérázně české prostředí přetvořilo mechem, netřeskem a lišejníkem k obrazu svému. To nesmí být a nebude rozmetáno, neboť by to bylo rouhání duchu velkého tvůrce, který tu bdí, protože toto místo posvětil svým dílem.

Když jsem se v roce 1925 rozhlížel po skaleckém hřbitůvku poprvé, ukázal můj průvodce na malý, barokně ladný pomníček v bizární skupince značně vyšších a suše mne upozornil — Lazar Kiš.

Lazar Kiš! Episodní a přece nad jiné sympatická postava románu o dějinném střetu dvou neslučitelných náboženských poloh, jež vyznávající totéž evangelium, společně se od něho nesmiřitelností svých dogmat vzdalují, zatím co jinověrec jak pyšných vítězů, tak zdeptaných poražených se příkazu lásky k bližnímu z nich přibližuje nejvíc. Zjev tak milý, že kvůli němu potlačíš námitku — kterak může básníková fikce spočinout pod náhrobním kamenem? Ale cožpak není Jiráskova tvůrčí dílna doslova zalidněna živými vzory?

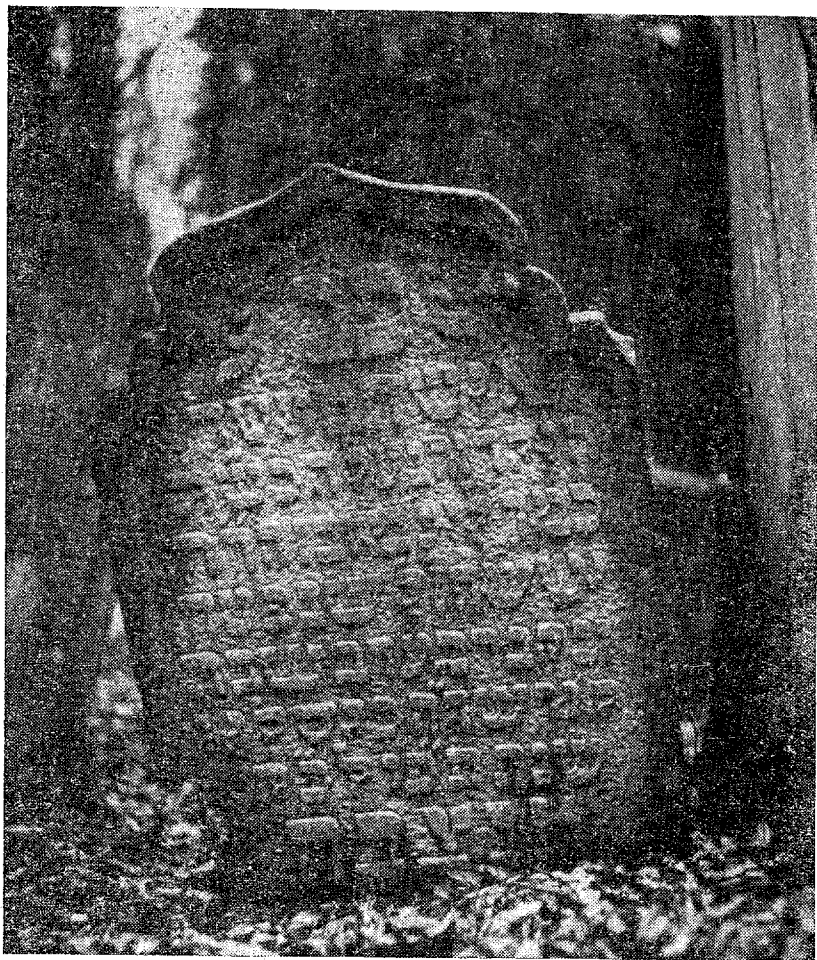
Kdyby však jeden z nás znal hebrejskou abecedu, četl by —

Zde je ukryt
muž bezúhonný a přímý
KMR Lipman, syn HRR
Ješaji ZL, který zemřel
a byl pohřben v předvečer soboty
25. kislevu
roku 486 podle malého počtu.
Nechť je duše jeho spojena ve svazku živých!⁵²

Rozpadla se tedy v prach i legenda další, zrnko jsme však přece vytěžili, neboť ukazováček mého průvodce si šťastnou náhodou vybral nejstarší zdejší náhrobek, ten, o němž jsme mluvili v předchozích odstavcích. Teď známe alespoň jeho přesné znění.

Kiš, správněji Kisch, tu ovšem odpočívá nejeden. Tak bratři Manasse (+ 1830) a Paltiel (tj. Valentin, + 1844), jejich synovec Abraham (+ 1871), šámes Samuel (+ 1906) i paní Fradl (tj. Františka, rodem Lostmannová z Plaňan, + 1849), manželka Valentinova, leč po bodré Jiráskově postavě Eleazaru (tj. Lazarovi) se ani nepídíme, poněvadž dnes už víme, že se jméno Kisch v časech Temna na Skalce ještě nevyskytovalo, zrodivší se mnohem později v Dobrušce, odkud přišlo sem.

Je to historie zdejšího rázovitého rodáka, kterého známe pod trojicí příjmení. Narodil se kolem roku 1737 jako Izák Löbl a stejně tak se předsta-

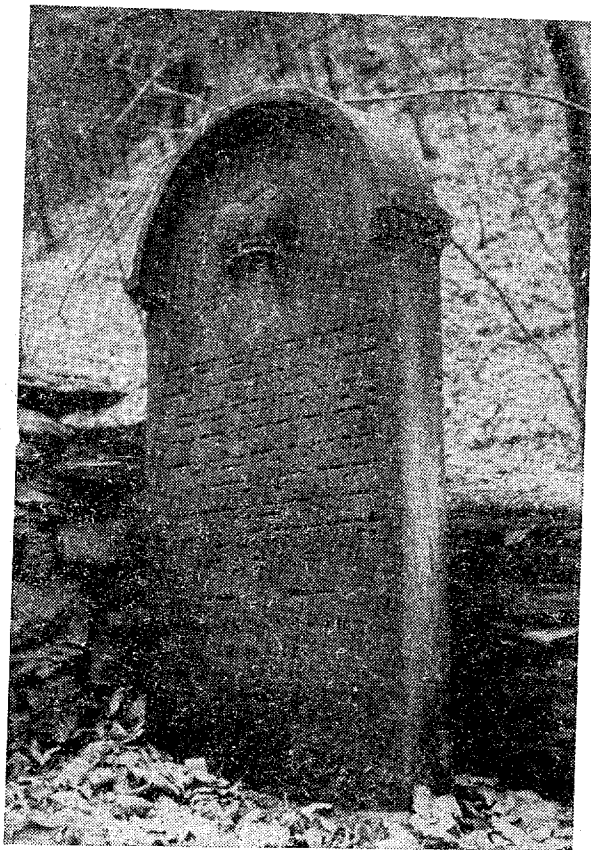

*Nejstarší skalecký náhrodek Lipmana, syna Ješaji z r. 1726
(foto K. R. Krpata).*

vil v místní synagóze, když si snad roku 1770 bral Marii, dceru svého jmenovce a skaleckého vinopalníka Šimona Löbla. Přes toto zdvojení ho na zámku bůhvíproč psali Izák Skalker.⁵⁵ Záhý ovdověv — nebožka opustila malá děcka Mojžíše a Ester — opatřil se ženou nanovo a rozmnožil potomstvo o syny Manasse a Valentína. A tu se dostalo vesnickému židu neslýchané cti, když ho souvěrci v Dobrušce v uznání, jak výborně čte Písmo,

vyzvali, aby se stal předzpěvákem jejich synagógy. Přesídlil tedy na tamní židovský plácek do domu číslo 1., kde ho zastihl pověstný patent Josefa II. ze dne 23. července 1787, jimž se Židům nařizovalo, aby se po vzoru ostatních ustálili na jediném a neměnitelném příjmení.

Na tiskopise, nadepsaném „Zeugnisszettel“,⁵⁴ který po vyplnění potvrzoval krajský rabín Markus Lewit, prohlásil tedy 11. listopadu 1787 dobrušský kantor Izák (recte Isaac) kostřbatým rukopisem, že jako stařešina rodu volí příjmení Kisch, v čemž ho poslušně následovali jeho dospělí synové v malém ghettu na březích Zlatého potoka.

*Náhrobek Jakuba Weisse s korunou „dobrého jména“
(foto K. R. Krpata).*

Jen pro úplnost — náš dobrý Izák Löbl - Skalker - Kisch chválil zpěvem Hospodina ještě dlouhá léta. Přežil dies irae 9. května 1806, kdy se Dobruška i s židovským pláckem a synagogou zhroutila do čadicích trosek, v nichž i jemu — jestliže nezalhal — shořelo šatstvo a movitosti za 125 zlatých.⁵⁷⁾ Odešel k praotcům teprve 16. listopadu 1819, stár prý 82 let, a o dva dny později byl pochován v Dobrušce.⁵⁸⁾

Odkud tedy vzal Jirásek jméno Kiš, v dobách Temna na Skalce neznámé? Odpovědět smí jen domněnka. Vnukl je snad štlhlý, již novodobý jehlan, hned za vrátky skaleckého hřbitůvku vítající každého příchozího a hebrejsko-českým epitafem připomínající posledního zdejšího šámese Samuela Kische?

Patrně, neboť tu v době prvé Mistrovy návštěvy již tři roky stál.

Osvícenský kněz a po jistou dobu kaplan i děkan v blízkém Novém Městě nad Metují, Jan Karel Rojek, tlumočí nám v korespondenci „anekdotu pravdivou“, jež zaujala i Augustina Sedláčka,⁵⁷⁾ poněvadž žertem skvěle vyhmátla titěrnost skaleckého panstvíčka. Vypráví doslova — „Ve Skalce přebývá velmi mnoho židův a nějaký pan Mladota na Skalce pomoci jich někdy potřeboval. Když jednou žid dotěrně pána upomínal, tento se rozhorliv, zvolal: „Chlape, že tě dám oknem vyhodit!“ Žid chladně odpověděl: „To padnu hned na jiné panství“.

Rojek opatrně a moudře nejmenuje, leč není každý tak skromný, a zač bychom stáli, kdybychom neuměli oba hrdiny příběhu odhalit? A třeba i jen pouhou fantazií! A tak na dvou místech seriózních publikací⁵⁸⁾ můžeme se dočíst doplňující podrobnosti. Žádný „nějaký“ pan Mladota, prstem dovedeme na něho ukázat — je to prvý toho rodu, jehož erb nad Skalkou vládl, je to Jan Mladota, jemuž choť Anna Kateřina Vostrovská své otcovské panstvíčko přinesla věnem. Však on prý to byl, kdo sem podnikavé syny Izraele pozval a ve vsi usadil. A onen vtipný žid? I toho naráz poznáváme, je to zámožná hlava zdejšího ghetta zvlášť květnatého jména Lienthal.

Prameny ovšem autor necituje a dobře činí. Nač vyvolávat nepříjemné přízraky? Což kdyby se zjevil právě onen,⁵⁹⁾ který nám už dříve prostořece prozradil, že židovská imigrace na Skalku počíná rokem 1698? A kdyby si zamlul dát se konfrontovat s jiným, který vskutku jak strašidlo trčí při kostelní zdi nad hřbitovem v Bílém Újezdě? Přečteme si ten mimořádný čitelný náhrobní nápis — „Urozeny a stateczny Rytirz Pan Jan Mladota Z Solopisk Na skalcze Narozeny w telnie Magycze Wieku sweho 44 leth 9 Nediel a 4 dni dokonal Ziwot w Panu Na den Swateho Jozeffa to gest 19 Marti Mezy 12 a 1 hodinau leta 1689...“⁶⁰⁾

Mnoho vody uteklo korytem Zlatého potoka za téměř 30 let, dělicích requiem za pana Jana Mladotu od geneze skalecké židovské obce, kterou

tam založil a vzal pod ochranu nikoliv manžel, nýbrž syn poslední Vestrovské na Skalce,⁶¹ tedy čínorodý Jan Jiří Mladota ze Solopísk.

Ba možno doložit, že ještě ani v roce 1680 nebylo po židech na Skalce potuchy. Tehdy prováděli úředníci desk zemských druhé dědické dělení⁶²) rytířského statečku a pečlivě přitom sepsali jménem všechny poddané a o izraelitech ani hles. Tedy tam nebyli.

A zazobaný Lilienthal, z jehož měšce sama vrchnost tyje?

V dosti četných seznamech židovských rodin, jež na Skalce zapustily kořeny, nacházíme jména všelijaká, některá — Rosenfeldové — dokonce i libovonná, leč k ušlechtilosti lilie to přece jen nedotáhlo žádné. Rovněž na náhrobcích hřbitůvku se nikde neskví. Navíc pak podezřele připomíná reformu příjmejí z roku 1787, kdy prý se za tučný úplatek rodili Edelsteinové a Goldsternové, zatím co na chudáky zbyli Wohrizkové. Slovem — Lilienthal je zpropadeně odvážná, ba zavržitelná smýšlenka.

Zajímá nás však i sama „anekdota pravdivá“, jež nás staví před otázku těžší — co pohnulo Jana Jiřího Mladotu, že se na samém sklonku XVII. věku odhodlal narušit selanku poklidné Skalky vpádem cizorodých přistěhovalců, kteří se vším — náboženstvím, mravy, zvyky, jazykem a dokonce i oděvem — na pohled až neslučitelně lišili od jeho prostince selských poddaných? Vždyť to byla událost až převratná, i když připustíme, že v severovýchodním cípu Čech nebyl bradatý žid se žlutým kolečkem na prsou žádnou exotickou raritou a žes jich mohl v Náchodě, Rychnově nad Kněžnou, ba i v Dobrušce a Opočně potkat celé hloučky.

Odpověď je patrně složitá, že se v pouhé essayí musíme omezit na řešení heslovité.

Ze všech svých předchůdců i nástupců se ujímal Jan Jiří Mladota vlády nad Skalkou za okolností osobně — nikoliv politicky — nejsvízelnějších. Narozen mezi šestnácti⁶³) sourozenci, z nichž, pravda, sedm se otcova pohřbu nedožilo, podjal se téměř nesplnitelného úkolu rozdělit se o mladotovské zboží s třemi bratry, zajistit věna pěti sestrám a přitom uchovat nedotčené alespoň jádro skaleckého statku jako rodového centra. A jestliže velmi mlád v této přetěžké zkoušce výborně obstál, nejen pochvalme jeho ekonomickou zdatnost, mějme i na paměti, že se to bez tísnivého finančního zatížení na dlouhá leta neobešlo. Peněžníka tedy určitě potřeboval.

Nemáme zpráv, zda mu citelnější úlevu přinesl sňatek s pannou Johannou Františkou Kordulovou ze Sloupna, její rod však nestul takovým bohatstvím, jež by ho naráz zbavilo všech starostí.

Kolonizace židů na menších panstvích nebyla v této době zjevem vzácným, ba domníváme se, že Jan Jiří nešel pro tuto myšlenku daleko a vzal si vzor z blízké Rokytnice, kam hrabě Krištof Václav Nostitz⁶⁴) zavola

Židy právě jen o rok dříve. Že tak šlechta nečinila z filantropie, je stejně samozřejmé, jako že hlavním důvodem nemohl být celkem nevysoký poplatek z ochrany (Schutzgeld) ani nájem z židovských domů, nýbrž vlastním smyslem bylo příživnický se přisát k pověstné obchodní zdatnosti synů Izraele.

V peněžnictví byli židé zvýhodněni pradávným oprávněním požadovat ze zápučků mnohem vyšší úrok, než jaký byl dovolen křesťanům, protože se ovšem úloze věřitelů méně vyhýbali. A jestliže se sám jezuita ovládaný Ferdinand II. pramálo štilil mincí, které mu přinášel Jakub Basševi, proč by se měla omezovat přísnějšími skrupulemi katolická šlechta? A tak císařův dvorní žid, odměněný za peněžní služby erbem a přídomkem z Treuenburku, našel v panských vrstvách četné následovníky a je považován⁶⁵⁾ za zakladatele typu domácího židovského financiera, pro nějž byl ražen výraz „hausjud“. Měl ho v dobrušském židu Áronu Metzovi i opočenský pán Jeroným hrabě Colloredo z Wallsee.⁶⁶⁾

„Anekdota pravdivá“ vidí hausjuda i v „lokašovně“, jak se na Skalce říkalo vrchnostenské kanceláři. Byl tam?

Kdybychom byli o sto let později, odbyli bychom takovou otázku smíchem, byť hodně trpkým. Sociální poměry ve skaleckém ghettu leží dlouho v neprostupné tmě, v níž se počíná šelit teprve v druhé polovině XVIII. věku, aby až po změně století nabyl obraz plné sytosti a hloubky. Je pravda, že se tu a tam vyskytl kolem roku 1800 čiprnější jednotlivec — na příklad Joachim Lederer — který se vyšvihl nad nutný průměr krejčářských hauzírníků, jichž byla drtivá většina, ale ani on si na financiera hrát nesměl. Je v historii Skalky ojedinělým úkazem, že si Jan Jarkovský z čísla 29 tak dlouho vypůjčoval od žida Jakuba Weisse, až aa to chalupa padla, jinak řídké záznamy o židovských věřitelích ani jedenkrát nepřevyší jednomístné číslo. Zato dluhů — nemluvě o úctyhodných daňových nedoplatcích — se kupí požehnaně a dokonce dojíká chmurné adjektivum „bettelarm“, na nějž v lejtrech narážíme chvíli co chvíli. V šesti sešlých baráčcích, kde bylo napěchováno až šestnáct lidských tvorů pod touže střechou, byla u stolu bída častějším hostem než šabešová slepice a v takovém prostředí nepřebývají ani trpasličí Basševiové.

Leč bývalo tak vždy? I za Jana Jiřího?

Kde mlčí papíry, musíme se jít ptát kamenů, i když velká sdílnost není pro skalecký epitaf příznačná. Opravdu se nám však zdá, že nejstarší ze zdejších náhrobků jsou o poznání výstavnější a nákladnější oněch, jež byly vztýčeny na přelomu století a později. Už stělu Lipmanovu netesal venkovský břidil a ještě nápadnější jsou nám staré zdvojené pomníky,⁶⁷⁾ z nichž jeden se dokonce honosí drobnou figurální výzdobou, na židovských pohřebištích krajně vzácnou. Teprve emancipační počátky v druhé polovině XIX. století narušují prostotu hřbitova dražšími, obvykle nestylovými náhrobky. Střední údobí je však jednotné v nezáměrné jednodu-

Nástěnná malba „modrého salónku“, domněle představující původní podobu skalecké tvrze (foto K. R. Krpata).

chosti. Komu to však stačí k závěru, že skalecká židovská pospolitost pozvolna chudla a že možná mezi zdejšími nebožtíky leží dnes nezjistitelný mladotovský hausjud?

Rojek „anekdotě pravdivé“ věřil. My se to neodvažujeme.

Pak ovšem nutno se ptát, proč Jan Jiří židy k sobě volal?

Odpověď je nepochybně složitá a závislá na podrobném rozboru mnoha historických skutečností, z nichž se směje letmo dotknout toliko tři nejdůležitějších — dosti značná a důsledná urbaniální povinnost skaleckých poddaných zpracovávat panskou přízi, existence pazderny, jež se časem rozrostla v dobře zařízené a prosperující bělidlo, zaměstnávající až čtyřicet dělníků, a konečně příklad opočenské vrchnosti, jež prokazatelně světovala odbyt své vlny dobrušským židům. Bylo totiž velmi promyšleně napsáno, že „se židé zřáli být přímo předurčenými objekty pro nucený

odběr a to bylo také jejich přední a nejzávažnější funkcí na českém venkově“.⁶⁸⁾

Poslední legenda do veřejnosti sice ještě nepronikla, ale v análech se již zachytila.

V nejzazším severním koutě hřbitova převyšuje kamennou zídku rozložitý pomník v tradičním tvaru zaoblené stély, emancipací však poznamenaný alespoň potud, že pod hebrejským nápisem opakuje jméno nebožtíkově německy: Jakub Weiss, zesnulý 25. února 1871 v pozeňnaném věku 89 let. To je na štíru s matrikou,⁶⁹⁾ jež mu v datu úmrtí přidala dva dny a v délce života celý rok. Zmatek pak dovršuje skalecká zvláštnost Familienbuch,⁷⁰⁾ kladoucí den jeho narození na 17. července 1787, čím se nám připlétla třetí a nejpravděpodobnější verze, že mu do devadesátky hodně chybělo. Inu matriky i náhrobky ohledně věku rády přestřelují.

A pokud jde o tu němčinu, nelekejte se. Je ryze rituální, neboť zakrátko uslyšíte důkaz, že tento náš Jakub hovořil se sousedy jen pěkně po našem. Víme totiž o něm leccos.

Legenda se tuze mýlí již v tom, že ho ztotožňuje se stejnojmenným židem z Opočna, který si v roce 1802 zamluvil, že se dá rozvést, a tím nasadil zlé brouky do hlavy cölloredovského vrchního pana Jana Oplta, jinak zvlášť zdatného právníka, který si sice pohotově vyhledal příslušné normy,⁷¹⁾ ale z nich nevyčetl, před kterou úřední autoritou se rozvodový list (Scheidebrief) předkládá. A když se na jeho dotaz krajský úřad v Hradci Králové neprojevil o nic moudřejším, obrátil se svědomitý pan vrchní od kovářička ke kováři. — A Monsieur — Monsieur Le Noble de Krausenthal Docteur en Droit et Conseiller de S. M. J. Royal a Prague.⁷²⁾ Škoda, že jsme posudek nenašli.

Našinec Jakub Weiss řešil své právní a srdeční nesnáze jednodušeji. Poněvadž neměl na Skalce rodinné číslo a tím ani valnou naději, že dosáhne souhlasu k sňatku, vzal k sobě prostě Terezii, dceru podnikavého Joachima Lederera, jako družku, ovšem bez meškání se dal s ní řádně oddat, jakmile byrokraticky nelidské zákazy manželství neprvorozených židovských synků vzaly v osvětleném roce 1848 za své. Tou dobou měl už odrostlé děti,⁷³⁾ z nichž o životních stezkách nejstarší Anny a nejmladší Sáry nevíme nic, zato osudová vlákna obou sourozenců prostředních jako by z rukou těchže soudiček nevzešla. Zatímco Karolině všechny kamarádky záviděly ženicha Heřmana Rosenbacha, rabínova syna ze Zájezdce na Chrudimsku, zchátral Emanuel v podivínského starého mládence, ušmudlaného otrhánka s pytle, ubohou postavičkou mdlého rozumu, jež se s přízviskem Mendl potloukala koncem XIX. století po skaleckém okolí, věčně pronásledovaná surovými žerty vesnických kluků.⁷⁴⁾

Hospodin buď pochválen, že se toho rodiče, židě „dobrého jména“ —

jak uslyšíme — nedočkali! Byli řídkou a šťastnou výjimkou, nepatřili k místnímu židovskému proletariátu, třeba se zprvu také tísnili v pře-lidněné „velké židovně“ (čp. 52). Když však díky šťastné planetě v obcho-dě směl Jakub 1. února 1829 zapůjčit sedláku Janu Jarkovskému, vlast-níku domku číslo 29, rovných 280 zlatých, vzdal se moudře úroků a místo nich si vyhradil, že tam půjde bezplatně bydlet.

Pamětníci tehdy byli už pod drnem, kdež by tedy prostý žid tušil, že našel domov mezi zdmi, jež se pestrá minulostí zapsaly v dějiny židov-ské pospolitosti na Skalce výrazněji, než kterákoliv zdejší nemovitost jiná! Byla to vlastně vtípná hříčka náhody.

Pokud si lejstra pamatují, bývala původně tato polodřevěná chalupa s klenutou kuchyní, zděným komínem a dvěma světničkami panskou hos-podou, výhodně položenou v jihozápadním cípu vsi poblíž staré⁷⁵⁾ trasy silnice ze Solnice do Dobrušky. Zanikla v přímé souvislosti s příchodem prvních židovských rodin na Skalku, neboť to bylo jediné volné místo, kam Jan Jiří Mladota mohl přistěhovance usadit. Ale pokolení Izraelovo se množilo, příliv neustával, takže soupis z roku 1723 hlásí deset židov-ských rodin čili dvaatřicet duší. Jediné přístřeší nepostačovalo a rodícímu se ghettu musel z vrchnostenského majetku ustoupit celý Šubartovský či Dolejší dvoreček na mírném návrší uprostřed vsi. Jeho hospodářská sta-vení se patrně v roce 1725 upravila na šest židovských domů, kolem dře-věné synagogy seskupených, zatímco někdejší panská hospoda změnila časem nejen číslo 21 v 29, ale i více držitelů, až ji posléze v září 1824 koupil za 480 zlatých Jan Jarkovský.

Nastěhováním Weissovy rodiny procitla tedy ze stoletého spánku tradice prasidla zdejšího galutu, kulminující však až 1. listopadu 1849, kdy — prá-vě za řádící cholery — Jakub Weiss, využiv pohotově nových občanských práv i postavení věřitele, dal si zapsat chalupu do svého vlastnictví. Do-platil dřívějšímu dlužníku jen 99 zlatých ve stříbře.

Gruntovní knihy⁷⁶⁾ svědčí, že i před úřady vystupoval Weiss vždy jen česky, ale sotva dne 14. října 1857 zavřela oči jeho manželka a nastal dotyk s mystickou sférou víry, nedala se samospasitelná odstrčit. Velmi výstavní náhrobek⁷⁷⁾ nejen nese hebrejsko-německý epitař, navíc teč zdo-řbí naivní veršičk, urobený patrně zetěm z rabínského rodu, jediný kvítek z Parnasu přesazený na skalecký hřbitůvek —

Unvergesslich ist das Mutterherz
unauslöschlich ist der Kinder Schmerz.

Leč ani Musa nestačila a k počtě zesnulé byla do pískovce vtesána i ko-runu, emblém celkem řídké se vyskytující a hlásající vážnost, které se nebožka za života těšila, zkrátka — „koruna dobrého jména“.

Mohla být odepřena táž čest pomníku Jakobovu, když po čtrnácti letech ženu do závětří mrtvých následoval? Kdo však předvídal, že nepochopení

jeho „koruny dobrého jména“ zplodí po desetiletých zbrusu novou legendu, dokazující, že je to symbol rabínského hodnosti. Ejhle tedy — hrob jediného rabína na Skalce!

I toto. Jestliže kdo i jen maličko pochybuje, ať rozevře úmrtní matriku,⁷⁶⁾ kde u Weissova jména najde i jasně vyznačenou profesi „Handlsmann“. Chudičká náboženská obec na Skalce jen s námahou sehnala krejčárky na žebrácký plat kantora své školy, který ve své těsné spelunce za synagógou nezašel hladý jen dik tomu, že si přivydělával nejen jako předzpěvák při obřadech, ale i košerováním. A třebaš jeho bedra tížily mimo obřízku všechny rituální povinnosti, neboť rabín z okolí se Skalkou mihl jen vzácně, zůstává jeho vztah k celku nejasný, protože ho berní výkazy⁷⁹⁾ soustavně přičítají k čeledi některého ze zámožnějších souvěrců. Žádný tedy div, že tenký krajíc udělal ze skaleckých kantorů přelétavé ptáky. Starý Wolf Tausig, dvanáctiletým učitelováním na Skalce do posledního dechu (+ 1794) zdomácněný, je výjimka.

Ostatní nám neposkytli čas, abychom posoudili, jak byli způsobilí. Poněvadž však v roce 1810 mezi nimi zříme i Josefa Goldsteina, který předtím býval na Jičínsku „Glassmeisterem“, sotva prošli hlubší průpravou. Poněkud výraznější postavou se zdá toliko Lów Sobotka, který po svém působení v roce 1802 nechal na Skalce dceru Liblu, provdanou za Šalamouna, syna Nathana Weisse.⁸⁰⁾ Podivný člověk. Nadaný žák proslulého prvního hořického kantora Bernarda Breslauera imponuje slohově vzornými a kaligrafickými přípisy opočenské vrchnosti, ale odpuzuje nemírnou devotností. A zřejmě germanisoval, když k svým podpisům zásadně připojoval doložku „Beeideter Lehrer der Jud. deutschen Jugend“. Jen jestli skalečtí kluci byli té cti hodni! Navrátiv se přes dlouholeté působení v Rokytnici do Hořic, dočkal se tam vysokého hodnocení, ba byl mu rabínem udělen čestný titul Morenu.⁸¹⁾

Když rokem 1863 izraelská škola na Skalce zanikla, přešel poslední její kantor Mojžíš Filp Áron do Náchoda a žactvo bylo převedeno do místní triviálky.

Však to byl dne 3. října 1864 slavný začátek školního roku, neboť současně s ním byla vysvěcena nová školní budova. Mnoho hostů, především duchovních se sjelo k asistenci okresnímu školdozorci a vamberskému faráři P. Karlu Novákovi a tak to byl třpytný průvod ornátů, který se důstojně sunul od školy k portálu zámecké kaple. A tam před prahem se bělostně skvělo dvanáctero družiček — školaček, katoliček i židovek.⁸²⁾

Židovská máma, oblékající své černovlasé děvčátko v bílé šatečky družičky, aby mu nezkazila radost vyrovnat se ostatním, nepřemohla by v sobě tisícileté zábrany vnitřního ghetta, kdyby jejich třecí plochy ae-

byly uhlazeny tradicí jinou, tradicí dvou set klidných let svorného soužití jinověreckých sousedů.

Kéž se nemýlíme, spatřující v tom důkaz, že Skalku nikdy neposedl běs, který nenasyčen hilsneriádami, plně se vyžívá teprve genocidiem plynových komor.

POZNÁMKY A PRAMENY

- 1) Antonín Flesar: Popis historicko—archeologicko—statistický okresu opočenského. Hradec Králové 1895, str. 244 a násl.
- 2) Antonín Veselý: Na Skalce. Šolc a Šimáček Praha 1937.
- 3) P. Pavel Rozínek narozen 16. ledna 1839 ve Svinném, okres Rychnov nad Kněžnou, studoval gymnasium a bohoslovecký ústav v Hradci Králové, vysvěcen v Praze 31. července 1864. Po dvouletém kaplanování v Přepychách ustanoven zámeckým kaplanem na Skalce 11. prosince 1866. Čestný občan obce Podbřezí—Skalka.
- 4) Josef Sehnal: Po stopách Jiráskova Temna. Zlatá Praha roč. 33/1916, č. 10 z 8. prosince 1915, str. 118.
- 5) Veškerá data o počátcích kaple a nadace viz: nepaginovaný Liber memorabilis fary v Bílém Újezdě, opisy na posledních stranách. OA Rychnov nad Kněžnou.
- 6) Podrobný výpis z dílčích cedulí desk zemských viz: dr. Josef Dostál: Mladotovské kapitoly, část IV. Skalka r. 1670, vlastivědný sborník Z Pelcova kraje, roč. III., Rychnov nad Kněžnou 1937, str. 4 až 24.
- 7) jako pozn. 1 a dále: Arne Hnatowicz: Dějiště Temna Skalka, 1922, str. 7. Srovnej i pozn. 4.
- 8) Společná matrika fary v Bílém Újezdě, sig. 6—2 StA Zámorsk, úmrtí f. 11: Skalka 6. listopadu 1748: Mortuus est Perillustrissimus ac Generosus Dominus Dominus Domini Skalka Antonius Josephus Mladota de Solopisk provivus—sepultus Augedz aetatis 77. — Tedy narozen kolem roku 1671. Jeho manželka Barbora Františka hraběnka z Goltzů zesnula v Praze 20. ledna 1755 (viz pozn. 1).
- 9) Beschreibung und Abschätzung der Herrschaft Opozna (sic) mit Daubrawitz und Gutes Skalka anno 1844, StA Zámorsk sign. dosud chybí, f. 47, 52, 568, 569, 586 a 588.
- 10) Kniha pamětní pro obec Skalka a Chabory, založená 1. ledna 1825 rychtářem Františkem Kuchařem, f. 152, OA Rychnov n. Kněžnou.
- 11) viz pozn. 1.
- 12) Pozdější farář v Deštné a v Dobrém (1807—1816), zemřel 1824 v Nedělišti.
- 13) O stáří P. Rozínka pečovala jeho neteř Marie Rozínková se služebnou Barbarou Machanovou [Obecní matrika z roku 1880, OA Rychnov nad Kněžnou].
- 14) Náboženství se vyučovalo dvakrát týdně (Flesar, viz pozn. 1).
- 15) Po tu dobu učil totiž děti viceméně z ochoty sládek místního panského pivovaru Jan Feltzman (1724—1791).
- 16) viz pozn. 9.
- 17) A. Jirásek: Temno — kapitola II.: „Skoro na samém konci toho ostrohu proběhlávala se stará tvrz Skalka, které teď zámek říkali; snad pro cibulovou vížku, kterou nynější pán dal postavit prostřed šindelové střechy tohoto kamenného stavení, zbudovaného v šestnáctém století.“ — Cibulovou vížku stará tvrz sotva nesla.

- ¹⁸⁾ viz pozn. 6.
- ¹⁸⁾ Dosud neuspořádaný a nesignovaný fasciكل, nadepsaný „Skalka“ StA Zámorsk.
- ²⁰⁾ Dr. Jaroslav Wagner: Skalka. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje ve spolupráci se Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody v Praze, Pardubice 1966.
- ²¹⁾ Poněkud zidealizovaný obraz hradu překreslil Arne Hnatowicz do své brožury, v pozn. 7 zmíněné.
- ²²⁾ viz pozn. 6.
- ²³⁾ Známé dva: Jan Křištof Pič (1664) a Václav Trnka z Hradce [1694].
- ²⁴⁾ Anonym: Historie starodávneho barokního zámečku Skalka. Čítánka kraje opočenského, redakce Pokroku Hradec Králové 1937, str. 226.
- ²⁵⁾ Dohodou o směně ze dne 3. resp. 20. července 1925 se stal vlastníkem Alois Holub a kupní smlouvou ze dne 19. srpna 1925 Eduard a Emilie Martincoví každý jednou polovinou. [Pozemková kniha pro katastrální území Podbřezí, číslo vložky 6, státní notářství Rychnov nad Kněžnou].
- ²⁶⁾ Ve Vtělňě Jizerním na Boleslavsku byli Mladotové držitelé dvora Myškovského.
- ²⁷⁾ Otec prvního skaleckého Mladoty Jana. Zemřel snad v Perně.
- ²⁸⁾ viz pozn. 20.
- ²⁹⁾ Společná matrika fary v Bílém Újezdě 1663—1702, StA Zámorsk, sign. 6—0, narození f. 67.
- ³⁰⁾ viz pozn. 8.
- ³¹⁾ Poněkud odlišný názor Flesarův (pozn. 1) si vysvětlujeme významným autorovým duchovním postavením (byl děkanem v Dobrušce), jenž přehodnotil štědrost Antonína Josefa vůči církvi.
- ³²⁾ Pramen pozn. 9 praví, že roku 1844 je poddaných 682 a z toho asi 150 židů.
- ³³⁾ Extract dle Gruntovních knih... (zápisy o soudech z let 1780 a dalších, založený pod č. 12 až 17 ve fasciكلu zmíněném v pozn. 19).
- ³⁴⁾ Panství Opočno, gruntovní kniha Skalky a Podbřezí od roku 1758, Nro IV., vnitřní titul: Registra purgrechtů aneb gruntovní za odprodanou půdu při statku Skalka, f. 51 StA Zámorsk.
- ³⁵⁾ Pramen uvedený v pozn. 9, f. 48.
- ³⁶⁾ viz pozn. 15.
- ³⁷⁾ Matrika úmrtí fary v Bílém Újezdě, část Skalka f. 9/StA Zámorsk sign. 6—13).
- ³⁸⁾ Antonín Josef byl zcela bezdětný, Janu Nepomuku darovala manželka Anna z Moravců jednu dceru, pokřtěnou na Skalce dne 10. listopadu 1753 záplavou jmén: Aloisie, Barbora, Helena, Theodora, Jana Nepomucká, Františka Seraffinská, Tekla, Ignacia a Ludmila [Společná matrika fary v Bílém Újezdě 1768—1784, narození f. 88, StA Zámorsk sign. 6—3]. Provádala se rovněž na Skalce roku 1773 za Josefa Františka Putheany, pána na Souticích a Dubovicích (táž matrika, sňatky f. 40). Otcovy smrti se zřejmě nedožila.
- ³⁹⁾ Ottův slovník naučný, heslo Mladotové ze Solopisk.
- ⁴⁰⁾ Byla to cena reálná, v roce 1844 byl statek Skalka odhadnut částkou nápadně stejnou 69.018 zlatých [pramen pozn. 9, f. 55].
- ⁴¹⁾ Sborník: Nové Město nad Metují, redakce Jaro Moravec kolem r. 1938? str. 292—294.
- ⁴²⁾ Oběma je společný autor Arne Hnatowicz i nadpis: Po židovských památkách na Skalce. Prvý vyšel v Kalendáři česko—židovském 1924—5, redaktor Vítězslav Markus Praha, str. 165—168; druhý ve vlastivědném sborníku Od kladského pomezí roč. II. 1925, č. 5, str. 74—76.
- ⁴³⁾ Prameny pozn. 24 a 41.
- ⁴⁴⁾ Karel Michl: Tereška ze zámku. Malý čtenář Praha, roč. 59/1939—40, č. 14, str. 215—6.
- ⁴⁵⁾ Karel Michl: Helenka Mladotová. Vyšlo v souboru povídek Holkové, Hrdličky,

Michla a Suly: Život teprve začíná, Praha 1944, str. 85—150; Reminiscence na zámeček Skalku, na námět J. Michla napsal Milde, čítanka v pozn. 24 zmíněná, str. 226—230.

⁴⁶⁾ Celkem je v Čechách židovských hřbitovů, včetně 7 pražských, 269, z toho ve Východočeském kraji 38. Dr. Jan Heřman: Dokumentace židovských hřbitovů v Čechách, časopis Památková péče roč. 26, č. 7, str. 212—217; týž autor: Židovské hřbitovy v Čechách, týž časopis roč. 27, č. 4, str. 97—106.

⁴⁷⁾ viz pozn. 7.

⁴⁸⁾ viz pozn. 20.

⁴⁹⁾ Temno — kapitola X.

⁵⁰⁾ Ústřední archiv Praha sign. HB S VI inv. č. 7, str. 6—7.

⁵¹⁾ Flesar (pozn. 1) str. 168.

⁵²⁾ Archiv SŽM sign. POZ 64998. Dobou se ustálily na židovských náhrobcích vžitě zkratky, z nichž tři tu nacházíme. KMR — vzácný rabbi, rabbi a učitel jsou tu pouhým titulem, nevyjadřujícím úřad. [Otto Muneles a Milada Vilímková: Starý židovský hřbitov v Praze, SŽM Praha 1955, str. 73, 74, 78.]

⁵³⁾ Nepaginované Protocolum judiciale 1782—1798 skaleckého statku, založené ve fasciklu, v pozn. 19 zmíněném.

⁵⁴⁾ Dosud nezpracované kartony „Židé“ č. 243, 244, 245, 246 O StA Zámorsk.

⁵⁵⁾ Totéž.

⁵⁶⁾ Israelitisches Traungs—Geburts und Sterbe Buch Dechantey Dobruschka od roku 1812, StA Zámorsk sign. Ž I—1, úmrtí f. 1.

⁵⁷⁾ August Sedláček: Hrad, zámky a tvrze království českého díl II. (Hradecko), Šimáček Praha 1883, str. 68—70.

⁵⁸⁾ viz pozn. 42.

⁵⁹⁾ viz pozn. 50.

⁶⁰⁾ Souhlasí s matrikou v pozn. 29 uvedenou, úmrtí f. 7.

⁶¹⁾ Zemřela po porodu dvojčat chlapců [viz pozn. 39] dne 8. května 1666, čehož vzpomíná i A. Jirásek. [Matrika poz. 29, úmrtí f. 1.]

⁶²⁾ Týž pramen jako v pozn. 6., avšak část V. Skalka roku 1680.

⁶³⁾ Hnatowicz v úvahách, v pozn. 42 uvedených, tvrdí mýlně 14 (podobných nepřesností je tam více). Naopak Jirásek má počet, převzatý zřejmě z Wunschwicovy rukopisné genealogie, správný. Před otcem zemřeli: Kateřina, Markéta, František Adam, Barbora, Johana Andělina a dvojčata Rudolf Josef a Filip; otce přečkali: Jan Jiří, Vilém Antonín, Václav Felix, František Jindřich, Anna Magdaléna, Juliána Kateřina, Františka Veronika, Lidmila, Polyxena [známá z Temna] a Barbora Rozína.

⁶⁴⁾ Karl Hostovský, Senftenberg: Geschichte der Juden in Rokitz. Sborník: Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti díl I., vydal Hugo Gold, Židovské nakladatelství Brno—Praha 1934, str. 570.

⁶⁵⁾ Adolf Stein: Děje židů v Čechách, Radnice 1901, str. 32.

⁶⁶⁾ Kartony zmíněné v pozn. 54.

⁶⁷⁾ Podle číslování SŽM sign. POZ 64998 jsou to náhrobky č. 16 a 85. Prvý patří starci Josefu, synu Menachema, a paní Hendl, dceři Nathana, druhý Šemueli, synu Hírše Vopotšni (1755) a jeho manželce paní Cipofe, dceři Bera Rychnova (1753).

⁶⁸⁾ Ruth Kestenberg—Gladstein: Wirtschaftsgeschichte der böhmischen Landjuden des 18. Jahrhunderts. Judaica Bohemiae roč. III. č. 2, SŽM 1967, str. 101—133 včetně příloh.

⁶⁹⁾ Matrika pozn. 56, úmrtí f. 2.

⁷⁰⁾ Geburts Matrik und Familienbuch Skalka 1799—1838, Obv. N. V. Praha 2. Familienbuch eviduje židovské rodiny na Skalce podle popisných čísel. V našem případě toto číslo uvedeno není.

- ⁷¹⁾ Dvorský dekret z 18. února a guberniální nařízení z 17. března 1791.
- ⁷²⁾ Kartony zmíněné v pozn. 54. Jde patrně o potomka Martina Carchesia, jinak Krause z Krausenthalu, předního písaře radního na Starém městě pražském, který do češtiny přeložil a roku 1603 tiskem vydal antisemitské spisy Židovského odpadlíka a lékaře Arnošta Ferdinanda Hese Flagellum Judeorum a Speculum Judeorum, které, přirovnávající Židy k Turkům a Tatarům, velmi vzrušily závěr XVI. století. Náš pražský právník byl nepochybně považován za znalce židovského práva.
- ⁷³⁾ Anna naroz. 17. dubna 1820, Karolina naroz. 21. ledna 1822, Emanuel naroz. 8. dubna 1824, Sára naroz. 2. května 1832 (Familienbuch pozn. 70).
- ⁷⁴⁾ Zemřel 1. listopadu 1899, matrika v pozn. 56, úmrtí f. 14.
- ⁷⁵⁾ Běžela poněkud východněji souběžně se silnicí dnešní.
- ⁷⁶⁾ Osudy nemovitosti čp. 29/21: Gruntovní kniha Skalky a Podbřezí, Urbář de Anno 1780, Nro II. (StA Zámorsk sign. 301/f. 252; Gruntovní kniha Skalky a Podbřezí od roku 1780, Nro III. (StA Zámorsk sign. 300/f. 335, 249–251; Hauptbuch Nro 39 der Gemeinde Podbřezí, Chabor, Masti, Ober und Unter Mansfeld (StA Zámorsk sign. 275/f. 388, 389; pozemková kniha pro katastrální území Podbřezí (státní notářství Rychnov nad Kněžnou) č. vložky 29. — Chalupa zůstala v židovském majetku až do roku 1903 a v roce 1953 byla zbourána.
- ⁷⁷⁾ Náhrobek podle číslování SŽM (viz pozn. 67) č. 3.
- ⁷⁸⁾ viz pozn. 69.
- ⁷⁹⁾ Je jich mnoho v kartonech pozn. 54.
- ⁸⁰⁾ Zemřela 1844, její náhrobek (č. 80) se zřítíl.
- ⁸¹⁾ Goldův sborník, popsáný v pozn. 64, heslo Hořice, str. 186.
- ⁸²⁾ Nepaginovaná Pamětní kniha obecné školy na Skalce od roku 1833 (OA Rychnov nad Kněžnou).

*Původní vzhled skalecké synagogy před adaptací na chorobinec r. 1908.
Topoly byly skáceny v r. 1893 (foto K. R. Krpata).*